

ства человечества. Сохранение культурного наследия всем международным сообществом, как элемента культуры в целом, обеспечивает непрерывную линию преемственности, к тому же, охрана культурной разнообразности мира является одним из важнейших – и по сей день актуальных – аспектов рериховской концепции Культуры и созданной им философской системы.

Важным этапом деятельности Н.К. Рериха стало воплощение в жизнь специального международного договора об охране культурных ценностей во время войны и в мирный период, известного во всем мире как Пакт Рериха. Договор действует и в наше время.

Andres H.O., Rudyka N.M. The doctrine of N.K. Roerich and its influence on international principles of cultural heritage's protection

Roerich, philosopher and culturologue, always looked for the way to rejoin Old World and Today's World - he was confident of an inner unity of the all Humanity. Preservation of cultural heritage, as an element of culture, by all international communities contributes to continuity of cultural succession. To the point, protection of the world's cultural variety is very important, and very actual till now, aspect of the conception of Culture and the philosophical system created by Roerich.

Realization of Treaty on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments, as known as Roerich's Pact, became the important stage of N. K. Roerich's work. The treaty has been acting all this time.

О.В. ПРИНЬ

Історичний нарис діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у Донбасі (друга половина 60-х – 80-ті роки ХХ ст.)

У статті висвітлено найбільш показові, важливі події, практичні заходи, які відображають історію діяльності обласних організацій Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у Донбасі.

Вивчення, узагальнення та використання історичного досвіду з охорони пам'яток історії та культури, набутого регіональними осередками Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (далі – УТОПК) за радянського часу, допоможе уникнути помилок минулого та використати найбільш дієві напрацьовані пам'яткоохоронні практичні заходи у становленні сучасної системи охорони культурної спадщини.

Повоєнна інтенсивна розбудова держави поставила об'єкти культурної спадщини під загрозу знищення. Держава була не в силах організувати їх повноцінну охорону, і гостра виникла потреба у створенні громадських організацій з охорони об'єктів культурної спадщини та залучення до цієї справи широких верств населення. У середині 1960-х роках в Україні були здійснені

заходи з організації УТОПК. Ініціаторами об'єднання зусиль громадськості з виявлення, вивчення та збереження пам'яток стала творча інтелігенція. Діячі культури закликали вивчати історичні місця й архітектурні цінності краю, збирати та досліджувати матеріали про видатних земляків [1].

Уряд Української РСР 28 серпня 1965 р. затвердив постанову, де схвалювалася пропозиція ініціативної групи вчених і діячів культури, котрі закликали всіх громадян об'єднати зусилля у справі збереження та пропаганди об'єктів культурної спадщини. Своїм рішенням Рада Міністрів із метою впорядкування та посилення державної політики в пам'яткоохоронній сфері, залучення широких верств населення до охорони культурної спадщини схвалила створення Українського добровільного товариства охорони пам'ятників історії та культури [2].

Перший установчий з'їзд УТОПК відбувся 21 грудня 1966 р. у Києві. З'їзд ухвалив постанову про створення добровільної громадської організації й обрав керівні її органи. Статут УТОПК був затверджений Радою Міністрів УРСР згодом – 12 червня 1967 р. [3–4].

На Луганщині та Донеччині процес організаційного оформлення громадського напрямку пам'яткоохоронної роботи проходив активно й енергійно. До справи охорони пам'яток історії та культури були залучені колективи великих підприємств, установ, навчальних закладів регіону та небайдужі пересічні громадяни. Яскравим прикладом створення регіональної обласної організації може бути Луганська обласна організація УТОПК. Згідно з урядовою постановою Ради Міністрів УРСР від 28 березня 1966 р. “Питання республіканського добровільного товариства охорони пам'ятників історії і культури Української РСР” на Луганщині 7 червня 1966 р. виконавчий комітет обласної Ради народних депутатів приймає рішення “Про створення оргкомітету обласного Добровільного товариства охорони пам'ятників історії та культури Луганської області” (далі – Товариство). Цим рішенням було затверджено персональний склад організаційного комітету, затверджена перша штатна одиниця секретаря-рахівника та дано доручення обласному управлінню культури щодо виділення Товариству приміщення для роботи [5].

До складу організаційного комітету Товариства були запрошені 19 осіб, зокрема: доцент кафедри географії Луганського педагогічного інституту П.І. Луцький (голова оргкомітету), архітектор В.П. Седашов (заступник голови), вчитель однієї з місцевих середніх шкіл М.І. Цома (відповідальний секретар), начальник обласного управління культури С.Г. Морозлі, начальник обласного відділу архітектури І.Ф. Мінько, директор краєзнавчого музею І.А. Пашенко, директор Краснодонського музею “Молода Гвардія” В.Н. Боровікова, голова правління обласного відділення Спільки художників скульптор В.І. Мухін, художник О.О. Фільберт, архітектор В.І. Житомирський і представники районної виконавчої влади та журналісти газет “Прапор Перемоги”, “Луганская Правда”, обласної студії телебачення [6].

У 1966 р. виконавчий комітет Луганської обласної ради депутатів трудящих виділяє перші кошти у розмірі 400 крб. на проведення організа-

ційних заходів установчих зборів, із них 125 крб. складала заробітна платня секретаря-рахівника [7].

Наприкінці 1966 р. в Донбасі проходять установчі конференції зі створення обласних осередків УТОПК. Установчі конференції Добровільного товариства охорони пам'ятників історії і культури відбулися 15 листопада 1966 р. в м. Луганську [8] та 3 грудня 1966 р. в м. Донецьку [9]. Збори проходили за підтримки та безпосередньої участі керівництва області.

Так, у м. Луганську на відкритті обласної установчої конференції заступник голови виконавчого комітету Луганської обласної ради депутатів трудящих І.Г. Лехцієв виступив із привітальною промовою й відкрив урочисті збори. На зборах були присутні 342 делегати та 150 запрошених гостей. До порядку денного було включено 5 питань: 2 доповіді “Про завдання товариства охорони пам'ятників історії та культури УРСР” та “Про проект статуту Товариства”; а також організаційні (вибори правління, ревізійної комісії та персонального складу делегатів на перший Республіканський установчий з'їзд УТОПК Української РСР до м. Києва).

У виступах і подальшому обговоренні доповіді “Про завдання обласного товариства охорони пам'яток” була зазначена попередня позитивна практична робота виконавчого комітету Луганської обласної ради та її структурного підрозділу – обласного управління культури в 1963–1964 роках. У Луганській області було проведено ряд заходів щодо виявлення, реєстрації та паспортизації пам'яток історії й архітектури загальною кількістю – 421 [10]. Щорічно у квітні – травні в області проводилися громадські огляди з благоустрою об'єктів культурної спадщини, зокрема, місць поховань воїнів Радянської Армії.

Метою створення Товариства стало сприяння здійсненню заходів партійними та державними органами виконавчої влади у сфері охорони об'єктів культурної спадщини, підвищення освітнього та культурного рівня широких верств населення. Основним завданням Товариства було залучення широких верств населення до активної участі у справі охорони історико-культурного надбання, успадкованого людством, пропаганда ідей збереження культурної спадщини, пропагування пам'яткоохоронного законодавства, популяризація пам'яток історії та культури та поширення наукових знань про них, унесення пропозицій до державних органів щодо охорони й збереження пам'яток, їх раціонального використання; проведення спільних заходів із науковими, культурними, освітніми, господарськими організаціями в пам'яткоохоронній сфері, встановлення громадського контролю за охороною, використанням, ремонтом і реставрацією пам'яток, незалежно від їх підпорядкованості тощо [11].

Делегати обласної конференції без суттєвих заперечень ухвалили установчі рішення: про створення Луганської обласної організації УТОПК, проект її статуту, обрали членів правління та ревізійної комісії, а також персональний склад делегації від Луганської області до Києва на перший республіканський установчий з'їзд УТОПК.

До першого персонального складу Луганського обласного Товариства була обрана 41 особа, що представили широкий спектр громадськості облас-

ті: науковців-істориків, скульпторів, архітекторів, партійних функціонерів, представників органів влади, керівників промислових і сільськогосподарських підприємств, журналістів, музейних працівників.

Головою правління Луганської обласної організації УТОПІК був обраний Павло Іванович Луцький, доцент Луганського педагогічного інституту. До складу правління ввійшли: Г.Я. Ємченко (завідувач кафедри історії Луганського машинобудівного інституту); Я.І. Корчмар (завідувач кафедри історії Луганського педагогічного інституту); заслужений діяч мистецтв УРСР скульптор В.Х. Федченко; заслужений діяч мистецтв УРСР скульптор В.І. Мухін, інші фахові спеціалісти і поважні люди області.

Вищим органом Товариства була визначена обласна конференція, котра повинна була збиратися не менш, як що два роки. В період між конференціями оперативне управління роботою Товариства покладалося на Правління, яке здійснювало свою роботу через пленарні засідання. Правління керувало роботою міських, районних і первинних організацій Товариства, які існували на громадських засадах.

Офіційна делегація на перший республіканський установчий з'їзд УТОПІК була обрана в кількості 14 осіб із представників обласної та районної організацій Товариства: П.І. Луцького, В.П. Седашова, С.Г. Морозлі, І.Ф. Мінько, І.А. Пащенко, В.Н. Боровікової, В.І. Мухіна, А.П. Бірюкова, П.С. Мазалова; а також секретаря обласного комітету ЛКСМУ М.І. Челомбітька; академіка Академії наук УРСР, голови товариства "Знання" УРСР Ф.Д. Овчаренка; голови Комітету з преси при Раді Міністрів УРСР М.К. Білогрудова, кандидата наук з мистецтвознавства Б.С. Буднік-Сіверського та члена Радянського комітету ветеранів війни Л.П. Дрожжина.

На другому засіданні президії Луганської обласної організації УТОПІК 8 грудня 1966 р. було завершено процес розподілу обов'язків між членами президії та правління обласного товариства. Для вирішення широкого кола заходів, які потребували ефективного оперативного вирішення, були створені 7 робочих секцій: історико-революційна (16 осіб), археологічних пам'ятників (4 особи), архітектури (7 осіб), мистецтва (10 осіб), пам'ятників писемності (5 осіб), роботи з юними дослідниками та червоними слідопитами (7 осіб) та видавнича (8 осіб) [12].

На первинному етапі роботи Луганської обласної організації УТОПІК найбільш плідно, творчо й завзято працювали Ровеньківська, Старобільська, Сватівська, Кадіївська (Стаханівська), Біловодська, Перевальська, Антрацитівська та Брянківська організації, котрі на високий рівень поставили, насамперед, науково-дослідну, масову роз'яснювальну та лекційно-пропагандистську роботу.

За результатами роботи товариства у 1967 р. була поставлена проміжна короткострокова мета: ширше проводити роз'яснювальну роботу серед населення області про значення та завдання діяльності УТОПІК, закінчити організаційну роботу зі створення міських і районних організацій, розробити й чітко виконувати план залучення грошових коштів від населення й індивідуальних і колективних членів, що входили до складу Товариства.

Діяльність Товариства зосередилася на проведенні тематичних семінарів, розробці туристичних маршрутів історико-революційного спрямовання, складанні текстів путівників, дослідженні пам'яток архітектури, розробці проекту пам'ятника на "Гострій Могилі", реставрації пам'ятників, присвячених громадянській війні та подіям Великої Вітчизняної війни радянського народу 1941–1945 років, аналізі художньої цінності та стану пам'яток історії, пропаганді пам'яток у плакатах, на радіо, телебаченні тощо [13].

У 1967 р. члени Товариства широко розгорнули роботу з пропаганди і популяризації пам'яток історії, культури та мистецтва, організували виставки, вивчали архівні матеріали. Цього часу досліджені 14 пам'яток, видана брошура "Археологическое памятники Луганщины", створена та почала діяти Луганська обласна громадська інспекція охорони пам'ятників історії та культури (проведено 5 виїздів на обстеження пам'яток архітектури), розроблена пам'ятка для будівельників "Что надо знать строителю об археологических памятниках", проведена підготовча робота зі створення обласного клубу прихильників археології Донбасу "Клад".

Підсумком роботи Луганської обласної організації за перший рік існування стало створення 423 первинних організацій, в яких налічувалося 48100 індивідуальних членів і 330 колективних; кількість залучених коштів від індивідуальних членських внесків склала 57400 крб.

Важливим напрямом діяльності обласних організацій УТОПК стала робота з дослідження, збереження та популяризації пам'яток археологічної спадщини. В межах роботи секції археологічних пам'ятників Луганської обласної організації УТОПК проводилися дослідження таких пам'яток уздовж річок Деркул (у с. Колесниківка), Лугань (с. Фрунзе), Красна (с. Піщане, с. Житлівка, м. Кремінна), Сіверський Дінець (с. Станично-Луганське); у селах Фрунзе Слов'яносербського району та Капітанове Новоайдарського району. Члени секції започаткували складання карти археологічних пам'яток Луганської області.

Члени секції мистецтва брали участь у творчому обговоренні робіт скульпторів, виконаних за завданням Товариства; в організаціях виставок витворів мистецтва в обласному музеї та організації пересувних виставок територією області. Було складено перелік найбільш цінних архітектурно-художніх пам'яток Луганщини.

Члени Товариства з секції роботи з юними дослідниками та червоними слідопитами спільно з обласним комітетом ЛКСМУ провели обширну роботу з організації загальнорадянського походу місцями бойової слави територією Луганської області. Були створені 3432 експедиційні загони юних дослідників і червоних слідопитів на території області, котрі проводили дослідження й виявляли прізвища загиблих воїнів, розробляли маршрути вихідного дня слідами бойових дій партизанських загонів і частин регулярної армії.

Велику роботу з пропаганди та популяризації пам'яток історії та культури проводили члени правління обласної, міських і районних організацій Товариства через обласні, міські та районні газети, радіо й телебачення.

Близько 230 нарисів і статей обласні газети “Луганська правда”, “Прапор Перемоги”, “Молодогвардієць” присвятили пам’яткам, історичним подіям Великої Вітчизняної війни радянського народу 1941–1945 років, історії створення й опису пам’яток Луганщини. Активно публікувалися в періодиці члени Товариства О.П. Філатов, І.А. Післарій, І.А. Пашенко, В.І. Подов, П.П. Алтунін й інші.

Зі створенням районних і обласних осередків Луганської обласної організації УТОПК набувають на території області системного характеру археологічні дослідження, робота з системної паспортизації та картографування цієї найбільш чисельної групи пам’яток, установлюються охоронні знаки, проводиться робота з виявлення нових пам’яток історії й археології [14].

Плідною та показовою є діяльність секції пам’яток археології Донецької обласної організації УТОПК. Остання у своїй роботі приділяла велику увагу охороні об’єктів археологічної спадщини. З 1967 р. плідно працювала науково-методична секція пам’яток археології, яка об’єднувала близько 40 активістів [15]. У 1979–1981 роках на території Донецької області були здійснені 7 рятівних археологічних експедицій. Досліджені десятки курганів у Артемівському, Новоазовському, Шахтарському й інших районах області. Обстежені понад 229 поховань доби енеоліту, бронзи, раннього залізного віку та середньовіччя [16]. З діяльності Донецької обласної організації УТОПК можна встановити, що значна увага в її роботі приділялася виявленню, вивченню та популяризації пам’яток археології. Поряд із обласними експедиціями проводилися також спільні дослідження Товариства та Інституту археології АН Української РСР [17].

Під егідою Товариства у Новоазовському, Слов’янському, Волноваському районах були проведені пошукові експедиції з метою виявлення та паспортизації нових археологічних пам’яток. Усього взяли на облік 157 курганів і поселень. У 1981 р. були проведені охоронні розкопки поселень епохи середньої бронзи та території с. Стила та м. Слов’яногірська [18].

Заслуговує на увагу робота секції пам’яток науки і техніки при Донецькій обласній організації УТОПК. Її члени постійно проводили засідання на промислових підприємствах із залученням технічної інтелігенції, насамперед, цих підприємств, широко пропагували здобутки секції на телебаченні, радіо, в газетних публікаціях, інформаційних плакатах.

Активну участь науковці Товариства прийняли у формуванні експонатів Державного музею народної архітектури та побуту України. Цікаво, що першим архітектурним експонатом цієї нині широко відомого музею просто неба в с. Пирогів під Києвом стала старовинна хата з с. Червона Попівка Кременського району Луганської обл.

Важливим напрямом роботи Товариства стало застосування нової форми популяризації знань про об’єкти культурної спадщини. В Луганську був заснований народний університет популяризації пам’ятників історії та культури “Реліквії народу” – красназничого профілю, з трирічною програмою навчання. Університет розпочав роботу 3 грудня 1969 р. у приміщенні

Будинку вчителя, його ректором був обраний завідуючий кафедрою історії Луганського педагогічного інституту Я.І. Корчмар – член УТОПК, керівник секції історичних пам'ятників і секції пам'ятників історії науки і техніки [19].

За наслідками першого набору до університету на навчання були зараховані 76 осіб: 27 учителів, 23 бібліотечні працівники, 18 студентів, 8 вільних слухачів. Заняття проводилися 1 раз на місяць упродовж 4 годин кожне. Основною формою роботи університету був лекторій, а також перегляд кінофільмів, відвідування музеїв, організація екскурсій, проведення семінарів і конференцій. Лекції проводилися кваліфікованими спеціалістами-лекторами, викладачами, зокрема, доцентами, кандидатами історичних наук місцевого машинобудівельного та педагогічного інститутів. Тематика лекційних занять формувалася за наступними напрямками: історія краю, історія мистецтва, історія Великої Вітчизняної війни радянського народу 1941–1945 років, законодавство з охорони пам'яток історії та культури, і була досить різноманітною. Наприклад: “Наш край у давнину та в період середньовіччя”, “Наш край у XVIII–XIX століттях”, “Унесок народу Радянської України в справу перемоги над гітлерівською Німеччиною” тощо [20].

Позитивний досвід діяльності університету був поширений у містах області, були створені подібні народні університети в Кадіївці (Стаханові), Старобільську, Комунарську (Алчевську). В 1972 р. на металургійному та коксохімічному підприємствах у м. Комунарську були створені народні університети “Пам'ятники історії та культури – духовна спадщина народу” [21].

Поступово в Луганській області простежується зростання кількості первинних організацій, індивідуальних і колективних членів УТОПК. Так, у 1973 р. чисельність первинних організацій у Луганській області поступово збільшується до 2678, кількість індивідуальних членів зросла на 115645 осіб, і становила 547310 учасників, що складало 19,6 % населення області.

Високі показники за охоплення населення членством у організації мали Старобільська районна організація – 56 % від загальної кількості населення району, Комунарська (Алчевська) міська організація – 46 %, Міловська районна організація – 32 %, Кіровська міська організація – 31 % та Первомайська міська організація – 25 % [22].

Від часу заснування та до 1975 р. зберігається тенденція зростання колективних членів Товариства до 1153; проте, станом на 1 липня 1980 р. простежується поступове зменшення колективних членів товариства – до 998. Це пояснюється тим, що підприємства й установи, які були у підпорядкуванні союзних міністерств, припиняють своє членство, позаяк, вони не мали спеціальних дозвільних постанов і рішень від профільних міністерств і відомств щодо участі і діяльності Товариства [23].

У Донецькій області в 1979 р. обласна організація УТОПК налічувала 4,6 тис. первинних організацій, 1418 тис. індивідуальних і 1,42 тис. колективних членів. Організація проводила роботу з дослідження, збереження, ремонту та реконструкції пам'яток, яких того часу в області було обліковано понад 3 тис. Значна робота проводилася товариством із виявлення та вивчення

історичних місць, створення музеїв на громадських засадах і популяризації пам'яток серед населення [24].

Таблиця 1

Кількісний склад первинних організацій та членів Луганської обласної організації УТОПК

Рік	Кількість			Штатні одиниці
	первинних організацій	індивідуальних членів	колективних членів	
1967	423	48100	330	1
1968	674	67019	511	4
1969	972	78375	543	10
1970	1145	138076	558	16,3
1971	1396	250321	569	17
1972	1672	431665	967	20
1973	2678	547310	853	15
1974	2735	572400	967	15
1975	3454	729200	1153	29
1976	3778	776600	1111	37
1977	3918	799000	1134	53
1978	4041	831000	1041	53
1979	4209	890400	998	53
1980	4195	886100	998	53

Науково-дослідницька робота на місцях була зосереджена в первинних організаціях Товариства. Вони займалися пошуковою роботою з виявлення історичних місць, складання опису пам'яток, а також проводили активну популяризаторську роботу: лекції на підприємствах, у навчальних закладах, організували виставки тощо. Міські та районні організації Товариства спільно з відділами культури та головними архітекторами виконкомів міських і районних рад проводили кожну декаду огляд стану пам'яток. Усюди в області було організоване шефство підприємств, колгоспів, установ і навчальних закладів над пам'ятками історії та культури. Всі міські та районні організації Товариства займалися упорядкуванням пам'яток, пам'ятних місць і прилеглої території. Виявлені пам'ятки археології, історії, архітектури, мистецтва, історії науки і техніки були включені до списків пам'яток, які перебувають на державному обліку та під державною охороною [25].

З метою широкої популяризації пам'ятних місць і пам'яток історії та культури Донбасу обласні управління культури обох областей та УТОПШК сприяли публікації чисельних матеріалів, насамперед, серії путівників загальної та історичної тематики, де книгах публікувалися відомості про найбільш відомі археологічні, історичні, культурні й архітектурні пам'ятки регіону, історію їх виявлення, дослідження та створення. Матеріал був ретельно відібраний і сформований за тематикою; видання гарно оформлювалися фотоліоілюстраціями.

Члени УТОПШК, реалізуючи статутні завдання, впливали на прийняття управлінських рішень за допомогою участі представників президії правління Товариства в засіданнях виконавчих комітетів обласних, районних і міських рад, входженні до складу колегіальних органів при обласному виконавчому комітеті; а також участі у прийнятті спільних із Радою з культурного будівництва при управлінні культури, технічною радою при обласному відділі будівництва і архітектури рішень щодо спільних питань з охорони об'єктів культурної спадщини.

На таких спільних засіданнях розглядалося широке коло питань, зокрема, про республіканський громадський огляд пам'яток історії та культури, присвячений 100-річчю від дня народження В.І. Леніна; про виявлення, облік і збереження витворів мистецтва в діючих і недіючих культових спорудах; про республіканський громадський огляд пам'яток історії та культури, присвячений 50-річчю створення СРСР; про проведення паспортизації пам'яток археології, історії та культури в області; про затвердження комісії з прийому генпланів пам'яток історії та культури; про хід проведення паспортизації пам'яток історії та культури в області; про допомогу в роботі редакційної колегії обласної наукової бібліотеки ім. О.М. Горького щодо підготовки до перевидання російськомовного тому "Історії міст і сіл Ворошиловградської області"; про поліпшення стану обліку та збереження експонатів у державних музеях і музеях на громадських засадах області; про підсумки Республіканського громадського огляду пам'ятників і пам'ятних місць війни та участі в ньому закладів культури області; приймалися спільні рішення тощо.

Члени Товариства брали безпосередню участь у проведенні всіх значущих культурних подій: Республіканського громадського огляду пам'ятників історії та культури, присвяченого 100-річчю від дня народження В.І. Леніна (лютий 1969 р. – лютий 1970 р.), Республіканського громадського огляду пам'ятників історії та культури, присвяченого 50-річчю створення СРСР (1 березня 1972 р. – 1 листопада 1973 р.), паспортизації пам'яток археології, історії та культури області (впродовж 1974–1975 років), Республіканського громадського огляду пам'ятників і пам'ятних місць Великої Вітчизняної війни, присвячений 40-річчю Великої Перемоги (1984 – квітень 1985 р.) й інших.

18 квітня 1972 р. на спільному засіданні президії правління Луганської (тоді Ворошиловградської) обласної організації УТОПШК, Ради з культурного будівництва, технічної ради при обласному відділі у справах будівництва й

архітектури та Бюро обкому ЛКСМУ було розглянуте питання про проведення в Луганській області Республіканського громадського огляду пам'ятників історії та культури, присвяченого 50-річчю створення СРСР. Було затверджені строки проведення, персональний склад обласного організаційного комітету із проведення цього огляду, вироблені керівні настанови міським і районним відділам культури, головним архітекторам міст і районів, головам міських і районних організацій УТОПК, секретарям міських і районних комітетів комсомолу [26]; був затверджений поетапний план роботи оргкомітету обласного огляду пам'яток [27].

Для виконання зазначеної постанови в містах і районах області були створені місцеві оргкомітети, розроблені заходи із проведення огляду, інформація про республіканський огляд пам'яток історії та культури широко висвітлювалася на сторінках обласних, міських і районних газет, на радіо й телебаченні. За обласною організацією УТОПК та її місцевими осередками було закріплене вирішення організаційних питань й встановлення постійного контролю за виконанням рішень щодо огляду пам'яток. На засіданнях президії правління Товариства систематично заслуховувалися питання про хід громадського огляду пам'яток історії та культури в Антрацитівській, Троїцькій районній, первинній організації заводу ім. Жовтневої революції (м. Луганськ); у Ворошиловградській, Комунарській, Кадіївській, Лисичанській міських й інших організаціях Товариства. На розгляд засідання президії також виносилися питання про стан військово-історичних пам'ятників і братських могил у містах Ворошиловград, Красний Луч, Кадіївка, Комунарськ; а також у Міловському, Старобільському і Кременському районах [28].

Більшість міських і районних організацій товариства активно включилася в роботу з проведення огляду пам'яток. Головна увага приділялася питанням стану обліку та наукового дослідження пам'яток культури, стану їх збереження, їх популяризації.

За наслідками огляду було визначено, що станом на 1 листопада 1973 р. в Луганській області на обліку перебувало 1157 пам'яток історії та культури, з них: пам'яток історії – 705, мистецтва – 172, археології – 275, архітектури – 5; щодо кожної пам'ятки був складений паспорт, охоронні зобов'язання та топографічні схеми. У процесі громадського огляду значно активізувалася робота з ремонту та реставрації пам'яток. Загалом, на ремонт і реставрацію пам'яток на території області було використано близько 0,5 млн. крб.

Велика увага в період проведення згаданого огляду пам'яток приділялася їх пропаганді та популяризації. Були створені постійно діючі й пересувні фотовиставки, надруковані плакати та оформлені фотоальбоми “Памятники г. Ворошиловграда”, “Памятники г. Комунарска” тощо. На честь відзначення 50-річчя створення СРСР були розроблені туристичні маршрути і проведені екскурсії пам'ятними місцями області та до відомих пам'яток, насамперед, до тих, які позначали історичні події радянської доби: “Місцями діяльності Краснодонського підпілля” (м. Ворошиловград – м. Краснодон – м. Ровеньки – м. Ворошиловград), “Місцями боїв за Донбас” (м. Ворошиловград –

с. Мілове), “Дорогою слави” (м. Ворошиловград – “Міус-фронт”). Загалом, були проведені 3160 екскурсій, у яких узяли участь близько 100 тис осіб.

Попри позитивні моменти під час проведення громадських оглядів пам’яток, увага громадськості й керівництва всіх владних ланок була прикута, здебільшого, до ремонту, реставрації й упорядкування пам’яток історії (705), з яких 99 – були пам’ятниками В.І. Леніну, 20 – діячам комуністичної партії та радянської держави, 544 – пам’ятниками, присвяченими революційним подіям, бойовій та трудовій славі радянського народу. Пам’ятки археології та сакральної архітектури залишалися поза увагою керівників та широкого загалу громадськості.

Для забезпечення функціонування дієвої системи охорони культурної спадщини важливе значення має наукове вивчення й облік пам’яток історії та культури. Так, станом на 1 липня 1975 р. на території України було взято на облік і під державну охорону 45729 пам’яток археології, історії та мистецтва. Виконуючи наказ Міністра культури СРСР № 153 від 27 березня 1972 р. “Про введення єдиної уніфікованої форми обліку пам’ятників історії та культури СРСР” [29] була прийнята постанову колегії Міністерства культури УРСР, Держбуду УРСР та президії правління УТОПК від 17 жовтня 1972 р., якою передбачалося проведення нової паспортизації пам’ятників упродовж 1972–1975 років [30]. За цей період в УРСР додатково були виявлені 11345 пам’яток, виготовлені 300 тис. бланків паспортів і облікових карток до них, звірена облікова документація обласних управлінь культури з даними республіканської картотеки, складені проекти списків пам’яток союзного та республіканського значення, розроблені та надіслані на місце методичні рекомендації з питань паспортизації пам’яток за єдиною уніфікованою формою обліку, проведено республіканський і обласні семінари з питань паспортизації. На паспортизацію пам’яток у 1974 р. загалом із місцевих бюджетів, а також із бюджетів організації УТОПК різного рівня були виділені 580 тис. крб.

Завдяки плідній роботі ентузіастів обласних, районних і міських організацій УТОПК, обласні управління культури у визначені Міністерством культури УРСР терміни та в повному обсязі підготували та надіслали облікову документацію щодо пам’яток союзного і республіканського значення.

3 нагоди відзначення 40-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні радянського народу 1941–1945 років, у Луганській області був оголошений і проведений Республіканський громадський огляд пам’ятників та пам’ятних місць Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років, присвячений 40-річчю Великої Перемоги, з 1984 р. до квітня 1985 р. Для його проведення були створені обласний, 14 міських і 18 районних організаційних комітетів.

Силами громадськості та залучивши фінансові ресурси художньо-виробничого комбінату Художнього фонду УРСР були відремонтовані й облаштовані 1086 пам’яток, пов’язаних із подіями цієї війни. Цього часу значно активізувалася науково-дослідна та пошукова робота. Загонами юних слідопитів, пошуковими групами впродовж 1984 р. були встановлені імена 157 раніше невідомих воїнів радянської армії, загиблих у роки війни на землях Луганщини.

На території тодішньої Ворошиловградської області пошукову роботу вели 35 тис. червоних слідопитів. Так, у м. Красний Луч при міській організації УТОПК був створений і працював центральний штаб “Патруль пам’яті”, який став координуючим центром пошукової та науково-дослідної роботи всіх піонерських пошукових загонів міста. Штаб започаткував і проводив показові засідання радіоклубу “Естафета поколінь”, випускав “бойові листки”, в яких висвітлювалася робота загонів “Патруля пам’яті”, проводив конкурси на кращі твори про пам’ятки і пам’ятні місця міста та рідного краю. “Патруль пам’яті” став новою формою роботи з патріотичного виховання молоді та залучення її до діяльності з охорони, збереження та популяризації пам’яток [31].

Майже відразу після створення та впродовж початкового етапу діяльності районних і обласних добровільних організацій УТОПК їх діяльність набуває державного характеру. Вся робота відділів культури місцевих виконавчих комітетів і різноманітних закладів культури була тісно пов’язана з роботою обласних, районних і міських товариств УТОПК. У всіх зведених звітах обласних управлінь культури, окремих звітах міських і районних відділів культури простежується інтегрованість діяльності місцевих осередків УТОПК з державною виконавчою ланкою влади. Існували й прямі директивні плани таких державних інституцій щодо залучення колективних та індивідуальних членів Товариства до реалізації завдань діяльності цих-таки органів місцевої влади; планування надходження коштів від організацій УТОПК різного рівня тощо.

Обласні організації УТОПК у своїй діяльності застосовували новітні форми і методи роботи, вдосконалювати вже існуючі. Від початку свого існування Луганська та Донецька обласні організації УТОПК стали одними з найбільш дієвих у структурі республіканської організації, були помітними на загальнодержавному рівні, стали важливими центрами пам’яткоохоронної роботи в своїх областях. Діяльність місцевих організацій УТОПК об’єднала зусилля державних владних інституцій, громадських товариств, державних підприємств і пересічних громадян, надала цілеспрямованості пам’яткоохоронному руху на Луганщині та Донеччині.

1. Історичне краєзнавство в Українській РСР / П.Т. Тронько, В.О. Горбик, О.І. Лугова та ін.; Відп. ред. П.Т. Тронько; АН УРСР. Ін-т історії. – К., 1989. – С. 176–177.

2. Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО). ф. Р-2773, оп. 1, спр. 1, арк. 16–17.

3. *Заремба С.З.* Українське товариство охорони пам’яток історії та культури. – К., 1998. – С. 31.

4. ДАЛО, ф. Р-2773, оп. 1, спр. 1, арк. 26–35.

5. Там само, арк. 16–17.

6. *Принь О.В., Принь М.О.* Історія зародження та становлення Луганської обласної організації Українського товариства охорони пам’ятників історії та культури // Історичні записки: Збірник наукових праць. – Луганськ, 2008. – № 18. – С. 158–166.

7. ДАЛО, ф. Р-2773, оп. 1, спр. 1, арк. 21.

8. Там само, ф. Р-2426, оп. 1, спр. 148, арк. 1–114.

9. Державний архів Донецької області (далі – ДАДО), ф. Р-6158, оп. 1, спр. 1, арк. 1–62.

10. ДАЛО, ф. Р-1779, оп. 6, спр. 77, арк. 51–53.
11. Там само, ф. Р-2773, оп. 1, спр. 1, арк. 26–35.
12. Там само, спр. 3, арк. 1–8.
13. Там само, спр. 8, арк. 1–27.
14. *Дегерменджи С.М.* Кургани Донеччини: загальний стан, проблеми обліку та охорони // Археологічний альманах. – 2003. – № 14. – С. 3–12.
15. *Пугло В.Н.* Охранные исследования и пропаганда охраны памятников археологии // Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе. Материалы конференции. 10–11 апреля 1986 г. – Донецк, 1986. – С. 4–5.
16. ДАДО, ф. Р-6158, оп. 1, спр. 150, арк. 1–5.
17. Розвиток громадських ініціатив по збереженню історико-культурної спадщини в 60–80-х роках // Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР – К., 1989. – Ч. 4. – С. 100–153.
18. ДАДО, ф. Р-6158, оп. 1, спр. 150, арк. 5.
19. Там само, ф. Р-2773, оп. 1, спр. 33, арк. 7.
20. Там само, спр. 21, арк. 61.
21. Там само, спр. 38, арк. 99.
22. Там само, спр. 44, арк. 1–117.
23. Там само, спр. 92, арк. 1–19.
24. ДАДО, ф. Р-6158, оп. 1, спр. 133, арк. 1–152.
25. *Павлухіна В.Ф.* Історичне краєзнавство Донецької області в 50–90-ті роки: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький держ. ун-т. – Донецьк, 1998. – С. 46.
26. ДАЛО, ф. Р-2426, оп. 3, спр. 477, арк. 8–11.
27. Там само, арк. 15–21.
28. Там само, арк. 40–51.
29. Там само, спр. 590, арк. 10–15.
30. Там само, арк. 10–15.
31. Там само, спр. 1286, арк. 2–5.

***Принь А.В.* Исторический очерк деятельности Украинского общества охраны памятников истории и культуры в Донбассе (вторая половина 60-х – 80-е гг. XX ст.)**

В статье рассмотрены наиболее показательные, важные события, практические мероприятия, которые отображают историю деятельности областных организаций Украинского общества охраны памятников истории и культуры в Донбассе.

***Prun A.V.* A historical essay of activity of Ukrainian society of historical-and-cultural heritage's protect in Donbass region (second half of 1960 – 1980-es)**

The purpose of article is to cover the most typical occurrences, the practical actions reflecting history of the regional organizations of the Ukrainian Company of Protection of Monuments of History and Culture of Donbass, to discover forms and methods of work on the field of protection of monuments, to analyze experience of their work which will promote improvement of work of the state system of protection of monuments of a cultural heritage at the present stage.